

A KORONAŐRI INTÉZMÉNY A MAGYAR ALKOTMÁNYBAN.

— Második közlemény. —

II.

A koronaőri intézmény Mátyás király koráig.

A koronának, mint a magyar király hatalmát törvényesítő diademának már szent István által tulajdonított államjogi jelentőségét tekintve, lehetetlen föltennünk, hogy első királyunknak mindenre kiterjedő gondosságát épen ezen korona őrizete elkerülte volna, melyet ő minden közjogi viszony kezdetévé és zárkövévé tőn.

Azon kérdésre azonban, hogy koronánk, melyet II. Sylvester pápa előbb Boleszlávnak, a lengyel vezérnek szánt, de később a beállott politikai viszonyok folytán Istvánnak, a magyar vezérnek küldött, az első koronázás után hol, kik által és mi módon őriztetett, megfelelni, miután első okleveles emlékünknél, mely a korona őrzéséről szól, csak a XII. század végétől való, csupán az egykorú viszonyokból és körülményekből vont következtetés útján lehet, mely következtetés — mint alább látni fogjuk — IV. Béla király oklevele alapján történeti bizonyosságra emelhető.

Szent István ugyanis kiválóan a székesfehérvári egyházat látta el dús javakkal, tüntette ki előkelő kiváltságokkal, ruházta fel oly fényvel, hogy csodaszépségével századokon

át magára vonta a világ figyelmét.¹ Falai a legdrágább márványból, arannyal és ezüsttel diszitett oltárai a legtisztább alabastrumból épültek.² «Inter ecclesias praefulgebat basilica Albensis — mondja Bartal — grandi excitata sumtu, et ad eum comparata splendorem, digna ut esset in qua primi coronationis justorumque funebrium ultimi honores regibus haberentur».³

Első királyunk akarata tehát valóban nem lehetett más, mint az, a mit Bartal állít, hogy t. i. a korona a többi jelvényekkel és a király zászlajával együtt ezen basilikában őriztessék,⁴ mely méltó volt arra, hogy abban királyainknak a koronázás első és a temetkezés utolsó tisztessége megadassék; és Bartal, midőn a koronázás ősi szokását leírja, úgy beszél a koronáról és az országos jelvényekről, mint a melyek ekkor tényleg is a székesfehérvári egyházban őriztettek, mondván, hogy az itt őrzött koronát és jelvényeket (coronam et clenodia cetera in Albensi conservata ecclesia) a koronázás napján ezen egyház főbb papjai szokták volt a nagyobb oltárra vinni.⁵

Közjogi íróink — az egy *Decsy Sámuel* kivételével — mind megegyeznek abban, hogy a korona kezdettől fogva a nagy költségen és fénynyel épített székesfehérvári egyházban őriztetett; de a tekintetben, hogy itt *meddig* őriztetett és hogy az első századokban *kik és mi módon* viselték a korona-őri tisztelet, különböző, egymástól lényegesen eltérő véleményeket nyilvánítanak.

Decsy Sámuel a szent korona viszontagságairól írt

¹ Bonfin: II. tiz. I. k. 179 l. — Pauer János: Az egyházi rend érdeme Magyarország történetében.

² Fessler: Die Geschichten der Ungarn. I. köt. 390. lap.

³ Bartal: i. m. I. k. 198. l.

⁴ U. o.

⁵ Bartal: i. m. I. k. 183. l.

terjedelmes művében előrebocsátván, hogy azon kérdést, vajjon a korona a XI., XII., XIII. századokban (tehát árpádházi királyaink alatt) hol és kik által őriztetett, alig lehet eldönteni, azon véleményének ad kifejezést, hogy királyaink e korban a szent koronát saját «kincses tárházaikban» *királyi kincstárnokok* felügyelete alatt őriztették, és pedig Esztergomban, mert a magyar királyok sz. István idejétől fogva egészen a XIII. század közepéig szüntelen ottan laktak.¹

Pray szerint a koronaőrzés a székesfehérvári *prépost* tiszte volt, de az 1198. évben e tisztség világi hatóságra (*ad profanos magistratus*) bízott.²

Bartal — mint láttuk — szintén Székesfehérvárt állítja a koronaőrzés helyéül, de szerinte az őrzés tiszte nemcsak a *prépostra*, hanem arra is, a ki hozzá a káptalani tagok közül legközelebb állt, t. i. a custosra (*örkanonokra*) bízott sz. István inteniójának megfelelőleg.³

Ipolyi a szent koronáról írt nagybecsű munkájában *Bartal* nézetéhez csatlakozik — mondván — hogy «a korona kezdetben a sz. István által épített székesfehérvári királyi basilicában lehetett letéve, mint a hol a koronázások is rendszeresen tartattak. Itt az ország egyéb kincseivel a káptalan, s nevezetesen annak *prépostja* és *örkanonokja* által őriztetett.»⁴

Virozsil is azt állítja ugyan, hogy Székesfehérvár, mint a magyar királyok állandó székvárosa volt azon hely, «a hol az ország jelvényei őriztettek»,⁵ de azt, hogy kik által őriztettek légyen, egy szóval sem említi; azt pedig való-

¹ Decsy: A magyar sz. korona historiája. 174. §.

² Pray: Annales. I. k. 183. l.

³ Bartal: i. m. I. k. 198. l.

⁴ Ipolyi: A m. sz. korona és a koronázási jelvények története és műleírása. 83. l.

⁵ Virozsil: Das Staatsrecht des Königreichs Ungarn. I. k. 337. l.

színünek tartja, hogy a korona Róbert Károly alatt vitetett át Visegrádra, mint a hol e király székelt.¹

Récsi szerint a korona az Árpádok korában a székesfehérvári egyházban őriztetett a káptalani *őrkanonok* felügyelete alatt, utóbb a korona a mohácsi ütközet koráig Visegrádon őriztetett.²

Korbuly szerint pedig a korona régente — körülbelül Nagy Lajos király idejéig — a székesfehérvári egyházban a káptalani *őrkanonokok* felügyelete alatt őriztetett.³

Legújabb írónk a székesfehérvári őrzés időtartamára nézve részint Récsi, részint Korbuly nézetéhez simúlnak.

Így *Nagy Ernő* azt állítja, hogy a szent korona az Árpádok idejében a székesfehérvári székesegyházban a káptalani *őrkanonokok* őrzete alatt állott, később pedig Visegrádon világi rendű örök gondjaira lett bízva.⁴

Kiss István nézete szerint az árpádházi királyok idejében s egy darabig azután is körülbelül Nagy Lajosig a korona a székesfehérvári székesegyházban a káptalani *őrkanonok* felügyelete alatt őriztetett.⁵

Mindezen vélemények tehát abban megegyeznek, hogy a korona szent István korától fogva a székesfehérvári egyházban őriztetett; de azon kérdésre, hogy itt a korona meddig őriztetett, részint semmi (Bartal), részint téves (Virozsil), legnagyobb részt pedig határozatlan (Récsi, Korbuly stb.) feleletet adnak, úgy szintén azon kérdés tekintetében is, hogy a korona Székesfehérvárott való őrzésének idejében kiknek felügyelete alatt állott, lényegesen eltérnek egymástól, így Bartal, Ipolyi szerint a koronaőrzés tiszte a prépostot és

¹ U. o. II. k. 344–345. l. jegyzet.

² Récsi: Magyarország közjoga. 198. l.

³ Korbuly: Magyarország közjoga. 256. l.

⁴ Nagy Ernő: Magyarország közjoga. 131. l.

⁵ Kiss István: Magyar közjog. 281. l.

örkanonokat együtt, Pray szerint csupán a prépostot, de csakis az 1198. évig, azután világiakat, Récsi, Korbuly és legújabb íróink szerint csupán a káptalani örkanonokat illette.

Ezen véleményekkel szemben a feladat: kimutatni azt, hogy koronánk Székesfehérvárott meddig és kik által őriztetett?

Kisértsük meg ezen kérdés megoldását a rendelkezésünkre álló emlékek alapján.

Említettük már, hogy a korona őrzésére vonatkozó első emlékünk a XII. század végéről, és pedig az 1198. évből való.

Ezen évben ugyanis a székesfehérvári prépost levelet intéz III. Incze pápához, melyben felhatalmaztatni kéri magát arra, hogy az ország koronájának őrzését — a pápa engedélyével — ne az örkanonokra, hanem egy más alkalmas egyénre bízassa. III. Incze a prépost által előterjesztett ezen kérelem folytán, t. i. hogy a székesfehérvári egyházban *a prépost adományozása alá tartozó* (ad tuam donationem pertinens) *bizonyos méltóságot*, melynek gondjaira ezen egyház ékei, kiváltságai és a királyi diadema bízhatnak, a prépost alkalmas egyénre ruházhassa, oly czélből, hogy az örnek tapasztalatlansága, hűtlensége vagy hanyagsága folytán az egyház kárt vagy az országnak a korona iránti tisztelete sérelmet ne szenvedjen, a pápa az egyház indemnításáról gondoskodni és a prépost jogát fentartani (tibi tuam justitiam conservare) akarván, apostoli hatalmánál fogva szabadságot ad a prépostnak, hogy a korona őrzését (custodiam ipsam) úgy, mint az jogában áll (sicut tui juris existit), más alkalmas személyre bízassa.¹

Eltekintve attól, hogy ezen levélváltás egyrészt a nagy

¹ Fejér. Cod. dipl. II. k. 353. 1.

felelősség mellett, melylyel a korona őrzése már ekkor is járt, másrészt *a nagy tisztelet mellett bizonyít, melylyel az ország már a királyság első századaiban is viseltett sz. István koronája iránt*, a pápai oklevélből kétségtelen, hogy a koronaőri tiszt adományozásának joga ezen korszakban a székesfehérvári prépostot illette, a ki azzal rendszeren az örkanonokot ruházta fel; kétségtelen az is, hogy a korona őrzésének helye az okmány keltének évében, vagyis az 1198. évben is ugyancsak Székesfehérvár maradt, de az őrzés nem a káptalani örkanonok, hanem más alkalmas és pedig világi egyén gondjaira lett bízva, ekkor is azonban a székesfehérvári prépost által.

Pray tehát téved, midőn egész általánosságban tanítja, hogy a korona őrzése kezdettől fogva a székesfehérvári prépostot illette, de hogy az a jelzett évben világi hatóságra ruháztatott át: «ex quibus non improbabilis forte conjectura fiat, coronae custodiam a primordiis ad praepositos Albenses pertinuisse, hoc autem anno ad profanos magistratus traductam esse»;¹ mert az ezen évben beállott változás csak annyiból állott, hogy a prépost nem a káptalani örkanonokra, hanem más világi egyénre bizta a korona őrzését.

Ezen változás pedig az ország ezen kori közállapotban lelte indokát. A pártviszályok pusztító tűzében a közbátorság annyira alászállt, hogy a prépost, a kinek tisztéhez tartozott a korona biztonságáról gondoskodni, már ezt is veszélyeztetve látván, sietett a pápa engedélyét kikérni, hogy a korona őrzését ne az örkanonokra, mint eddig, hanem alkalmasabb egyénre bízassa. E pártviszályok eredményezték egyszersmind ama, a jelen esetben is nyilvánuló döntő befolyást, melyet a római curia Magyarország közügyeire gyakorolt. Hiszen a korona őrzésére vonatkozó pápai intézke-

¹ Pray: *Annal.* I. k. 183. l.

désből úgy látszik, mintha a korona nem is az ország, hanem a pápa tulajdona volna, mert — Fessler szavaival élve — «bámulatraméltó gondatlansággal» engedtetett meg, hogy a székesfehérvári prépost nem a királytól vagy az országtól, hanem a pápától kérjen engedélyt ahhoz, hogy a gondjaira bízott kincset jövőben, nagyobb biztonság okáért, alkalmasabb világi örökre bízhatta.

A koronának világiak általi őrzése azonban csak addig tartott, míg e kivételt indokoló helyzet meg nem szűnt, a mi kitűnik IV. Béla királyunknak 1254. évben kelt és a székesfehérvári egyház ősi jogait és kiváltságait megerősítő okleveléből.

Ezen oklevelében a király előrebocsátván, hogy habár ő az ország minden egyes egyházának jogait és szabadságait csonkítatlanul fentartani királyi tisztének ismeri, mégis azon egyházakat, melyek előjogaik, szabadságaik, címök előbbkelősege által más egyházak fölött tündökölve kiválnak, több biztosítékkal kell körülsánczolni; ilyen a székesfehérvári egyház is, a hol az ország trónja és koronája őriztetik: «ubi solium regni et corona conservatur», a hol a magyar királyok felavattatni szoktak, a hol az elődök szent hamvai nyugszanak. Kötelességének tartja tehát mindenekelőtt ezen egyházzal gondoskodni, nehogy most ingadoznia kelljen azon kiváltságaiban, melyekkel az ősi alkotmány, különösen pedig az apostol-király alkotmánya által felruháztatott, a ki azt alapította, sok birtokkal gazdagította, szabadságokkal és előjogokkal különösen díszítette . . . . ennek folytán ősi kiváltságait, szabadságait, előjogait megújítván, királyi jóváhagyásával minden tekintetben és késedelem nélkül megerősíti.¹

Ezen egyház legszebb előjogainak egyikét az ország koronájának őrzése képezte, melyt az ősi István alkotmánya

¹ Fejér: Cod. Dipl. IV/2. 230.

alapján illetve; így tehát IV. Béla ezen egyházat a korona őrzésének előjogában is «minden tekintetben és késedelem nélkül» megerősítette, úgy, a mint azt ezen előjog az ősi magyar alkotmány, nem pedig a pápai intézkedés alapján illetve.

IV. Béla századának végéről okleveles bizonyítékunk van arra nézve, hogy az ország koronájának őre a székesfehérvári prépost volt. III. Endre királyunk 1293. január 9-én kelt oklevelében, melyet Fejér tévesen 1292. év alatt közöl, a székesfehérvári káptalan prépostját dicséri, hogy a koronát számára ügyesen, erélylyel és nagy fáradsággal megőrizte, ezen érdemeiért őt Halastelek földjével jutalmazván. Midőn ugyanis III. Endre magát IV. László tragikus halála után — mondja az oklevél — Székesfehérvárott ősi szokás szerint szent István koronájával megkoronáztatni akarta, versenytársainak előbb alattomban, később nyíltan is szőtt cselei folytán a szent király koronája a koronázás idejében nem volt kéznél: ekkor Tivadar mester, a székesfehérvári prépost (koronaőr), a kit Ipolyi tévesen Tamásnak mond, a legnagyobb hűséggel, pontosan, óvatosan és a hol kellett, erélyesen, a sors minden esélyének kitéve magát, a koronázás napján a szent király koronáját kezehez juttatta: «Magister Theodorus, praepositus cum summae fidelitatis fervore, subtiliter et caute, et ubi debuit, potenter et viribus laborans, omni casui fortunae se exponens, ipsam coronam sancti Stephani regis nobis dedit et statuit die et tempore debito et placito coronationis nostrae».¹

Az eddig mondottakat összegezve, azon eredményre jutunk, hogy a szent korona árpádházi királyaink alatt kezdettől fogva mindvégig Székesfehérvárott a boldogságos Szűz tiszteletére szent István által nagy fényvel épített basilicában őriztetett; hogy a koronaőri tiszt a székesfehérvári prépost

¹ Fejér: Cod. Dipl. VI/l. 237.

adományozása alá tartozott, a ki azt rendesen a káptalani örkanonokra, kivételes esetekben pedig, mint Imre király és öcsese között kitört viszály ideje alatt, világiakra ruházta; de hogy a prépost nemcsak a koronaőri tisztség adományozásának jogát gyakorolta, a mi őt a korona biztonsaágéerti felelősség súlya alól föl nem mentette, hanem olykor tényleg maga is viselvén e tiszteket, az ezzel járó kötelességeket is felelősség terhe alatt teljesítette; végre, hogy a koronaőri kötelesség teljesítése javadalmazással volt egybekötve, úgy hogy az örkanonok e czímen terjedelmes javakat bírt, melyek ez időben koronaőri javaknak (*bona custodiatu*s) neveztettek,¹ és ezen koronaőri javak az egyes koronaőrök buzgalmához és érdemeihez mért arányban gyarapítottak királyaink által, kik különösen zavaros és viszályteli időkben nagy bőkezűséggel méltatták a koronaőr fáradozásait, mint ezt III. Endre fentebb idézett oklevele tanusítja, a ki Tivadar prépostot Halastelek földjével jutalmazta.

Az Árpádháznak III. Endrében történt kihaltával a nemzet hányatott sorsában koronánk is osztozott.

A cseh király az 1304. évben féltett fiával együtt a koronát is Prágába vitte.² A nemzet által a pápa pártfogoltja ellenében királylyá választott Ottó jól tudván, hogy Magyarországon törvényes fejedelemnek csak az tekinthető, a ki szent István koronájával koronáztatik meg, elhatározta, hogy személyesen elmegy a cseh királyhoz, a szent koronát megszerzendő. Czélja sikerült.³ Ám Ottó királysága csak pünkösdi

¹ Cziráky : i. m. I. köt. 98. l.

² Turóczi : *Chronic.* P. I. c. 85.

³ Ekkor történt, hogy visszatérőben a király kísérete a koronát elvesztette; a korona ugyanis a királyi lovász lovának nyeregkapóján a krónikás szerint egy «fapalaczkba», Decsy szerint egy «esztergázott ládácskába», Ipolyi szerint egy «fatokba» zárva függött. Éjjel a koronát tartó tok leesett, mit csak virradatkor vettek észre; a megrémült király

királyság volt. Apor László, Erdély nagyhatalmú vajdája álnok módon, leánya kezének odaigérésével Erdélybe csalta és a hatalmába ejtett királyt, miután koronájától, melyet ezen árnyékkirály folyton magával hordott,¹ megfosztotta, a szerelem édes bilincsei helyett rabbilincsekbe zárta; a koronát pedig magánál tartván, kiadni vonakodott, a mi nem csekély bajt okozott Róbert Károlynak, kinek királylány választásában az urak Ottó elfogatása után végre megegyeztek, mert habár harmadik koronáztatásánál minden biztosíték megadatott neki, hogy hatalma a törvényszerűség nyimbusával öveztesse, a nemzet mégsem tekintette érvényeseknek a szent korona nélkül végrehajtott koronázásokat, úgy hogy Károlynak e korona visszaszerzésére mindent el kellett követnie; és csak mikor az a vajda hatalmából visszakerült, tehetett eleget a nemzeti közvélemény kívánalmainak, mint ezt Károly 1317. évi koronázási okmányában maga elmondja: «Miután elődünk, szent István koronája, melylyel a magyar nemzet szokása szerint Magyarország királyai megkoronáztatni szoktak, hűtlen letartóztatók által elrabolva, visszatartatott: új korona készítettvén számunkra, a követ által megáldatván . . . . ezen új diademával koronáztatánk meg . . . . habár a koronázás ezen módja kielégítő, mégis hogy a magyar nemzet véleményének elég tétessék és a nép kebeléből a megütközés kiirtasék (ut opinioni tamen gentis Hungaricae satisfieret et ut scandalum de medio vulgi tolleretur), miután a szent korona az érsek gondos utánjárása után a hűtlen letartóztatóktól visszaszerezett, rögtön a köteles helyen, t. i. Székesfehé-

azonnal a korona keresésére küldötte embereit, kik azt lázas keresés után Decsy szerint az «országúton», Horváth Mihály szerint egy «pocsolnyában» lelték meg és vitték vissza «a reménység és félelem között tántorgó Ottó királynak.» (Bonfin. dec. III. L. 9. — Turóczi: i. h. — Decsy: i. m. 223. l. — Horváth: i. m. II. k. 157. l.)

¹ Horváth: i. m. II. k. 159. l.

vártott, a hol régtől fogva szokás a magyar királyokat megkoronázni, országunk meghívott főpapjai és nagyjai jelenlétében és a szokásos ünnepélyességek megtartása mellett országunk trónjára léptünk és Tamás érsek kezei által a királyi diademával, t. i. a szent koronával újra megkoronáztatánk». ¹

Miután a nemzet mindenkor csak az ország szent koronájával történt koronázást tekintette olyannak, mely nem csupán ünnepélyes szertartás, hanem szükséges kiegészítése az alkotmánynak, legszebb, legszelídebb és mégis legerősebb kapocs, mely a nemzetet királyához köti, ² nagyon természetes, hogy Róbert Károlynak harmadszori koronáztatása sem elégítheti ki a nemzetet, jóllehet ennél Magyarország főpapjai okleveles tanúbizonyságot is tettek arról, hogy Károly a rendek beleegyezésével újonnan készített, a pápai követ által megáldott és egyedül érvényesnek nyilvánított koronával szabályszerűen megkoronáztatott.

A főpapok ezen új koronára vonatkozólag Budán, 1309. évi június 24-én kiadott ünnepélyes manifestumban előrebocsátván, hogy a pápa által szent Istvánnak, ezen nemzet első királyának felajánlott és róla az utókorra átszármazott királyi diadéma, mely a székesfehérvári egyházban, a hol a nemzet királyai törvényes joggal megkoronáztatni szoktak, a legnagyobb gonddal őrizteték, lelketlen gonosszággal ezen egyháztól erőszakosan elragadtatván és az országnak nem csekély aggodalmára különféle kezeken átmenvén, erőszakkal visszatartatik, kiemelvén különösen, hogy a visszaszerzésére irányzott minden törekvés hasztalan — tudtul adják tehát, hogy az ország nélkülözvén a szent koronát, melyet *az ország lakóinak véleménye szerint oly nagy tisztelet és tekintély*

¹ Fejér: Cod. Dipl. VIII/2. 63—69. l.

² Az 1865—67. évi országgyűlés II. felirata.

környez, mintha benne volna constituálva a királyi jog, minek folytán a letartóztatónak vakmerősége csak növekedhetik, a királyi méltóság pedig leginkább csökkenhet, Gentilis bibornok végre mindnyájoknak, valamint az ország főurainak egyetértésével és beleegyezésével ezen diademát mindaddig, míg visszatartatik, nehogy azzal királyok kenessenek fel és koronáztassanak meg, «penitus interdixit»; hogy pedig a nemzetnek az említett korona iránt táplált magas véleménye csorbát ne szenvedjen, a pápai követ a főpapok és főurak beleegyezésével és egyetértésével aranyból és drágakövekből kitünő művű új koronát készíttetett, melyet aztán nagy ünnepélyességgel a clerus és nép jelenlétében miseközben 1309. június 11-én megáldott; aztán az ősi korona helyett, míg az vissza nem kerül, használandó *és az ősi szokás szerint a székesfehérvári egyházban örök időkre őrzendő koronát* az országnak és királynak adta át, melylyel Róbert Károly a főpapok, főurak, nemesek, klerus és nép nagy jelenlétében a főurak és főpapok akaratából az esztergomi érsek által szerencsésen megkoronáztatott.¹

A főpapok manifestuma és a király koronázási oklevele egyrészt hű kifejezője az ősi koronához fűződő nagy politikai jelentőségnek, másrészt annak kétségtelen bizonyítéka, hogy a szent korona őrzési helye még az 1309. évben is Székesfehérvár volt, sőt hogy az újonnan készített koronának is őrzési helyéül, még pedig «örök időkre» Székesfehérvár rendeltetett.

De koronánk még Nagy Lajos uralkodásának első éveiben is Székesfehérvárott őriztetett, a mint ez Nagy Lajos királynak 1349. évben kelt donationalis leveléből kitűnik, melyben a székesfehérvári egyház custosától Róbert Károly

¹ Fejér: Cod. Dipl. VIII/1. 337. l. — Budai Regesták az Anjouk korában, Wenzel által közölve Történelmi Tár, IV. k. 114—115. l.

tetemének megrablásáért és arany koronájátóli megfosztásáért nota infidelitatis czímén elvett birtokai közül somogymegyei «Gyoch» földjét anyjának, Erzsébet királynőnek adományozza.

Miután János, a székesfehérvári egyház örkanonokja — így szól adománylevelében a nagy király — Róbert Károly király, természetes ura és jóltevője tisztességesen eltakarított tetemének gonosz háborgatása, kiásott hullájának kifosztása és az eltemetés alkalmával fejébe tett szép művű arany koronájának elrablása miatt az ország főpapjainak és főurainak ítélete szerint, hűtlenség bűnébe esve, örökös fogságra ítéltetett; miután ezen hűtlenség következtében bármi néven nevezendő, az ország bármely megyéjében vagy részében fekvő összes birtokai és birtokrészei az ország approbált szokása szerint a király kezére szálltak vissza: ugyanazért ezen Jánosnak, egykori örkanonoknak Somogy megyében fekvő és az említett okoknál fogva minden joggal a király adományozása alá eső «Gyoch» nevű birtokát minden hasznaival és tartozékaival együtt anyjának, Erzsébet királynőnek adományozza örök birtokul, királyi hatalmánál fogva teljes szabadságot adván az anyakirálynénak, hogy azt tetszése szerint bárkinek adományozhassa.¹

Miután a székesfehérvári örkanonok hűtlensége folytán az ország területén bárhol található, bármi néven nevezendő jószágaitól megfosztatott, kétségtelen, hogy a koronaőri tiszttség czímén birt javakat is elvesztette; a tisztsggel járó javadalmazás elvonásának természetes következménye csak az lehetett, hogy maga a tiszttség is megszűnt, és pedig nem csupán és kizárólag a hűtlen koronaőr személyében, hanem — tekintettel ezen tisztsgnek mint előjognak alkotmányos jelentőségére és közjogi természetére, tekintettel az egyháznak III. Incze pápa leveléből kitetsző nagy felelősségére —

¹ Fejér: Cod. dipl. IX/l. 644.

a székesfehérvári egyházban is, a hol a hűtlenség szennye moeskolta be az ősi méltóságnak negyedfél századon át megőrzött tiszta fényét. A székesfehérvári egyház ezen előjogának az örkanonok hűtlenségével erkölcsi, az azzal járó javadalmazás elvonásával pedig anyagi alapja is elesvén, a székesfehérvári egyház örökre megszűnt a koronának őrzési helye lenni.

Hogy ekkor Visegrád lett a korona őrhelye, a mellett azon történeti tényen kívül, hogy az Anjouk királyi székhelye Visegrád volt, későbbi események is szólnak. Albert király a szent koronát, midőn költött híre járt, hogy a korona Esztergomból eltűnt, a hol ekkor ideiglenesen elhelyezve volt, egyenesen Visegrádra vitette, nem pedig Budára, a hol pedig az — mint alább látni fogjuk — Zsigmond alatt jó ideig őriztetett; Mátyás és II. Ulászló törvényeiben pedig Visegrád úgy említetik, mint a korona *szokott* őrzési helye, már pedig azon rövidke és közelmúlt idő, melyet a korona Albert király intézkedése folytán Visegrád falai között töltött, nem állapíthatott meg oly szokást, melynek alapján a korona őrhelyéül Visegrád tekintessék. Ezt csak egy régibb, hosszabb, nagyobb és dicsőbb kor traditiójának tulajdoníthatjuk.

A mi pedig azon véleményt illeti, mely szerint a korona a visegrádi koronaboltba már Róbert Károly idejében került, csak Bél Mátyás azon állítása alapján keletkezhett, hogy Róbert Károly Visegrádot főleg a korona kedvéért választotta székhelyül, a hová a nagy fáradtsággal visszaszerzett koronát 1310. évben a koronázás után vitte.¹ Midőn pedig Henszelmann Bél Mátyás ezen nézetét, melynek nyomán azt állítja, hogy Róbert Károly a visegrádi fellegrát egyenesen a korona őrhelyéül építtette, Kottaner Ilona jegyzetei alapján történeti bizonyosságra emelni törekszik: ² ebben több a regés vár-

¹ Notitiae Hung. 1737. III. 475.

² Archeologiai Közl.: 1873. IX. 1—15. 1.

romokon merengő költői lélek fantasiája, mint a rideg valót fürkésző történetíró kritikája, mert e vélemény történeti hitelességre nem tarthat számot, a mennyiben a vár ezen kori (1440. évi) lakási viszonyaiból, a királyi lakosztályok ezen kori berendezéséből, a koronaboltnak alakjából és fekvéséből stb. a vár építési modorára és tervrajzára vont *következtetések* a legjobb esetben is csak *vélelmet* állapíthatnak meg a vár és egyes részei építésének kora és hajdani célja mellett, a mi ott, a hol ama ténynek, hogy a szent korona valóban mikor került Visegrád várába, történeti bizonyosságra emeléséről van szó, figyelembe alig jöhet, legkevésbé pedig akkor, midőn okleveles bizonyíték tanúsítja, hogy koronánk csak a székesfehérvári örkanonok hűtlensége következtében nyert új otthont Visegrád várában.

Hogy különben a vegyes házbeli királyok alatt a korona-örzés helyére és az őrző személyekre nézve gyakori intézkedések történtek, az bizonyos; de hogy ezen intézkedések idejét és természetét nem tudnók,¹ legalább ily általánosságban, mint az Virozsil állítja, nem mondható.

Zsigmond királynak 1434. évben kelt okmányából megtudjuk, hogy Magyarország szent koronája — az ő intézkedéséből — már régóta Budán, és pedig István vezérnek a budai bárban levő tornyán túl a kút körül a királyi udvar tárnoki házában a király pecsége alatt Gara Miklós nádor által őriztetett: « . . . . dudum ante egressum nostrum de regno nostro Hungariae praedicto sacram coronam ipsius regni nostri Hungariae cum omnibus ad se pertinentibus in tavernicali nostra domo circa cisternum, eis turrim condam ducis Stephani, in castro nostro budensi situata, sub nostro sigillo reconditam, custodiae et conservationi condam Nicolai de Gara palatini commiseramus » — mondja a Baselben tar-

¹ Virozsil: i. m. II. k. 344—345. l. jegyz.

tózkodó Zsigmond király.¹ Gara Miklós nádornak és korona-örnek 1433 nyarán² történt halála következtében a király ezen okmányával elrendeli, hogy az egri püspök a szent koronát a hozzátartozó jelvényekkel együtt a nádor özvegyétől és László fiától, a macsói bántól átvevén, Palóczy György esztergomi érseknek és Palóczy Mátyás országbíró-
nak adja át őrizetül mindaddig, míg a király az országba visszatérhet.

A szent korona Palóczy György haláláig ennek őrizete alatt maradt és pedig Esztergomban; halála után Albert király a vár őrizetét a koronával együtt az érsek testvérére, a Zsigmond király idézett levelében említett Palóczy Mátyás országbíróra bízta. Csakhamar híre járt, hogy a szent korona Esztergomban föl nem található, miért is a király a királynéval Esztergomba megy. «Georgius Paloczius strigoniensis ecclesiae pontifex moritur, apud quem pretiosa regni supellex in custodia fuit, rex Strigonium petit et regina cum eo, aperiuntur archae, in quibus thesaurus observabatur, coram regina et selectis regni baronibus illa clam subtracta corona fidelique anui tradita, archas claudit atque obsignat.»³ A korona ekkor Visegrádra vitetett a király, a királyné s több főúr kíséretében, s ott Miklós bazini gróf fiának, Györgynek őrizetére bízott.

Erzsébet királynő azonban férje, Albert király halála után György grófot csakhamar fölmenti a korona őrzése alól, mint ezt Visegrádon, 1439-ik évben kelt oklevele igazolja. A királyné ugyanis ezen oklevelében György grófot meg-

¹ Fejér: Cod. Dipl. X. köt. 7. füz. 535. és 536. l.

² Horváth M.: i. m. II. köt. 499. l.

³ Aenaes Sylvius: Status Europae ad Struv. II. 85. — Itt Aeneas Sylvius és utána Bonfin (dec. III., lib. 4.) ezen esztergomi átvételt a királyné parancsából Kottanner Ilona udvarhölgy által végrehajtott lopással zavarja össze.

nyugtatja és fölmenti minden kötelesség alól, miután az Albert király által őrizetére bízott szent koronát, minden tartozékai-
val együtt, a király, a főurak és főpapok pecséteivel ellátva,
sértetlenül, a királynő híveinek és pedig Benedek egri püspök-
nek, Losonczy Dezső erdélyi vajdának. Báthory István ország-
birónak, Rozgonyi István temesi grófnak és sok másoknak
jelenletében átadta.¹ Erzsébet királynő ekkor a korona és a
többi országos jelvények őrizetével Gara László hívét bizta meg.

Királyaink tehát, saját királyi hatalmoknál fogva, a nem-
zet minden részvéte nélkül intézkednek a korona őrzésének
ügyében, a nemzet minden befolyásától függetlenül töltik be
a koronaőri hivatalt, mentik föl a koronaörököt a felelősség
terhe alól. Igaz ugyan, hogy Albert király és Erzsébet királynő
egyes főurak jelenletében veszi át a koronát, egyes főurak
és főpapok pecsétje alatt adja át a koronaőrnek, de ezen
egyes királyhű főurak és főpapok jelenléte csak egyszerű
ünnepélyesség és ezek személyében a nemzet képviselőtének
még csak árnyékát sem szemlélhetjük.

Mindez lényeges változáson ment át, midőn a nemzet-
nek a legközelebbi koronázások alkalmával ép úgy, mint már
III. Endre és Róbert Károly koronázásakor, nélkülöznie kel-
lett a királyi hatalmat törvényesítő szent koronát. Csakhogy
míg III. Endrét a nemzet, a nélkül, hogy egy más koronához
kellett volna nyulnia, az ország igazi koronájával megkoro-
názhatta; míg Róbert Károly fejére, ennek háromszori érvény-
telen koronázása után, végre is a visszakerült valódi koronát
tehette: addig *I. Ulászlót* egyáltalán nem avathatta fel kirá-
lyává a szent István koronájával, hanem csakis azon koro-
nával, melyre az országgyűlés a kéznél nem levő szent koro-
nának hatályát és mysteriumát átruházta; *V. László* királyt
pedig országgyűlésileg egyáltalán meg nem koronázhatta,

¹ Fejér: Cod. Dipl. XI. köt. 327—328. l.

hanem egyszerűen jóváhagyta azon koronázást, mely csecsemőkorában a szent koronával ugyan, de csupán anyja és hívei által vitetett véghez; sőt *Mátyás* király homlokát uralkodásának csak hetedik évében övezhette a szent koronával.

Ezen körülmények oly döntő momentumot képeztek a koronaőri intézmény történetében, mely ennek törvényhozási szabályozásához vezetett.

III.

A koronaőri intézmény törvényhozási szabályozása Mátyás és II. Ulászló királyok alatt.

Gara László koronaőri tiszte alatt történt a hirhedt koronalopás.

Albert király halála után a rendek Ulászló lengyel királyt választák el királyul, s míg a követség Krakkóban járt, Albert király özvegye fiúgyermeket szült. Az anyakirálynő utószülött fia részére remélvén megnyerni az országot és hangolni a közvéleményt azáltal, ha Ulászlót a koronázásban megelőzi, a koronát a visegrádi koronaboltból az álnok Cilley rábeszélése folytán Kottanner Ilona, a kis Erzsébet herczegnő vakmerő udvarhölgye által az éj fedező homályában alattomosan ellopítja s azzal a három hónapos csecsemőt Székesfehérvárott megkoronáztatja. A koronázás után Ausztriába menekül és Frigyes császárnak zálogosítja el — orzott kincset.¹

¹ A néprege avagy családi hagyomány azt tartja, hogy a királyné útközben elfáradván, a Ladonyi-család birtokát képező mihályi kastélyban állapodott meg; itt azonban szüntelen lelkifurdalás és remegés között levén, úgy hogy még «a fák leveleinek csördülésére is megdobbant szívében», a kastély kapuja előtt álló vén odvas fűzfának üregébe rejtette s egy felbérelt paraszttal őriztette a koronát. (Révay: De monarchia et sacra corona Hung. — Schwandtnernél II. 662. — Decsy: I. m. 155. §)

A tenger vészes vihara nem oly borzasztó, mint a koronázó rendek haragja volt, midőn a szent koronát rejtő láda Teleky szerint Budán, Bonfin szerint Visegrádon, Révay és Pray szerint Székesfehérvárott felnyitattott és üresen találtatott. Csak a király közbevetése menté meg a «hítszegett hazaáruló koronaőrt», hogy «a felingerelt szenvedélyeknek tüstént martaléka» nem lőn. mert a közvélemény neki tulajdonítá a koronasikkasztást, vagy legalább ennek előmozdítását:¹ ennek daczára Magyarország karai és rendei 7—8 nappal később — a tömegek változékony szeszélyének és párt-dühének tanúbizonyiságául — már csak hanyagsággal vádolták a koronaőrt, az 1440. évi július 20-án alkotott és Kovachich által fölfedezett törvénykönyvben² kijelentvén, hogy a szent korona a fölötte vigyázatlan őrzés miatt: «propter multum incautam conservationem clandestine» sikkasztatott el.

A korona nem lévén kéznél, hosszas vita támadt az országgyűlésen a koronázás mikéntje iránt; végre abban törítént megállapodás, hogy Ulászló azon diademával koronáztassék meg, mely az apostol-királynak és az ország véd-szentjének szent fejét ékesíti a székesfehérvári sirboltban. I. Ulászló koronázása azután tényleg ezen koronával ment végbe.

Szokatlan és különös a rendeknek ezen koronázásról készült kiáltványa, melyben az országgyűlés egyrészt ténykedésének érvényét bizonyítgatja, másrészt pedig a kényszerhelyzet diktálta logikával törekszik a szív szózatát elnémitani, a mi csak annak tulajdonítható, hogy az országgyűlés az ősi szent koronához fűződő hagyományos kegyelet és hódolat kötelékeiől akarva se szabadulhatott.

Albert király halála után — úgymond e manifestum —

¹ Teleky: Hunyadyak kora Magyarországon. I. k. 215. l.

² Teleky: i. m. I. k. 221. ¹) alatti jegyz.

Erzsébet királyné Ulászló koronázását meghiusítandó, Visegrád várából titkon ellopatta azon koronát, melyvel eddig Magyarország királyai megkoronáztatni szoktak, és azzal három hónapos csecsemő fiát a rendek akaratán kívül az ősi szokás ellenére az ország szent jelvényei és pedig *a szent király kardja, királyi pálcája, az alma és apostoli kereszt nélkül megkoronáztatta*. Ennek folytán ezen koronázás, ha ugyan koronázásnak mondható az, a mit Erzsébet királynő az országgyűlés akaratára ellenére a maga csecsemő fián végrehajtatott, nehogy a nemzetben valamely meghasonlás magva hintessék el, semmisnek, hatálytalannak, érvénytelennek nyilvánították.

Ulászló koronázására vonatkozólag pedig a manifesztum a következőket tartalmazza: tekintve, hogy a gőgös külellenek vad támadásai folytán veszélyben forgó haza most sürgős és célirányos gondoskodást igényelvén, egy derék és vitéz királyt nem nélkülözhet, de tekintve, hogy a szent korona mostantól fogva az őt megillető becsben nem részesíthető, másrészt pedig *a királyok koronázása mindig az ország-lakók akaratától függ és így a korona hatálya és ereje azok helyeslésében áll*, közakarattal határozatta lön, hogy Ulászló azon régi aranykoronával koronáztassék meg, mely a székesfehérvári királyi sírboltban sz. István fején (in theca capitis reliquiarum ejusdem) díszlik; ezen koronázás pedig — folytatja a manifesztum — mindazon szertartások nyilvános és pontos megtartásával hajtattott végre, melyeket annak hatálya és ünnepélyessége megkövetel, miután Ulászló a szent király minden ékszerével és jelvényével, a tényleg neki felajánlt és kezeihez adott *királyi karddal, jogarral, almával és apostosi kereszttel, szóval mindazzal feldíszítetett, a mi ehhez szükséges*, egyedüli kivételével — a szent koronának.

Ennek folytán határozatként kinyilatkoztatják a rendek,

hogy ezentúl az új korona és a koronázás minden tekintetben oly erővel, hatálylally és érvénynyel bírjon, mintha a király homloka az ősi koronával öveztetett, a koronázás pedig az ősi koronával hajtatott volna végre, úgy hogy a távollevő ősi korona, ha vissza nem kerülne, minden hatályát veszítse és annak minden jelentősége (*signaculum, mysterium et robur*) ezen új koronára átszarmazottnak tekintessék. — Határozattá lőn az is, hogy az ősi koronának visszaszerzése kísértessék meg, de ha visszaszerezhető nem volna, Magyarország királyainak koronázása jövőben a mostani új koronával történjék, mely ezentúl oly buzgalommal őriztessék és oly tiszteletben tartassék, mint a régi korona mindaddig, míg visszaszerezettnek. a mikor is ez újra vissza fogja nyerni előbbi fényét, erejét és hatályát.¹

A rendek V. László koronázását érvénytelennek nyilváníják, daczára annak, hogy az ország szent koronájával hajtatott végre, mert annál *az ország többi jelvényei nem használtattak*; ámde ha áll azon tétel, melyet «az egész világ előtt» hirdetnek, hogy a korona hatálya és ereje az országlakók beleegyezésében áll, akkor fölösleges hivatkozniok az ország ereklyéire, mint olyanokra, melyek a koronázásnak hatályt és érvényességet kölcsönöznek.

De eltekintve ezen ellenmondástól, a rendek felfogása szerint a más diademával történt koronázás, ha abba a nemzet beleegyezett, teljesen oly hatályúnak volna tekintendő, mint a szent koronával való koronázás; ámde közjogi elv, hogy a szent koronával való koronázás is csak úgy érvényes, ha abba a nemzet beleegyezett, és így a kétféle koronázás között a kétféle korona különbségén kívül semmi más különbség

¹ Pray: *Annal.* II. 346. — Katona: *Hist.* XIII. 79. l. — Cziráky: *Disqu. hist. de modo consequendi summum imperium in Hungaria.* 235—242 l.

nem volna. Ámde ezen fictio, mely szerint a más koronával való koronázás az ország szent koronájával való koronázást csupán azért, mert a szent korona nincs kéznél, tehát szükségből teljesen pótolná, a nemzet jogi meggyőződésének meg nem felelt, és nem fog megfelelni mindaddig, míg a szent korona — ha mindjárt az ország és király birtokán kívül is — létezik.

Ennek illusztrálására a következő két példát hozzuk fel:

Jóllehet V. László nem országgyűlésileg koronáztatott meg, jóllehet ezen koronázás a bevett szokás ellenére a királyi pálcza, kard, alma és apostoli kereszt nélkül történt, jóllehet az 1453. évi országgyűlés nem tekintette e koronázást szabályszerűnek, mégis, midőn V. Lászlót teljes forma szerint királylyá választotta, mellőzte V. László megkoronázását, és megelégedett azzal, hogy a szabálytalan koronázásnak mintegy correctivumául az ország alkotmányára és területépségére esküt tegyen (1453: 1. t.-cz.).

Mátyás király koronázás nélkül lépett az ország trónjára, hét éven át koronázás nélkül uralkodott: mégis a nemzet késett választott királyának megkoronázásával mindaddig, míg csak a szent korona vissza nem került, nehogy a szent korona iránt táplált magas véleményén csorbát ejtsen.

Mindez nyílt bizonyítéka annak, hogy nemzetünk az 1440. évi országgyűlés elvét, miután az nem az ő alkotmányhű érzületéből fakadt, nem az ő jogi meggyőződéséből forrásozott, közjogi szabályként soha nem szentesítette, hanem egyszerűen a pártviszály szellemének szüleményeként tekintette, és ennek alapján nem koronázott sem 1453. évben, sem 1457. évben, jóllehet még ekkor is fennállt azon szükség, mely 1440. évben készítette az országgyűlést ily határozathozatalra.

A nemzet alkotmányának szent palladiuma, melyben — Mátyás király szavai szerint — «totius pene dignitatis

regiae virtus quaedam et summa consistit»,¹ 24 éven át volt a hon határain túl, idegenben, egyszerű adósságot biztosító zálogként, míg végre oly sok vér- és anyagi áldozat árán 1463. évi július 24-én délután 6 óra tájban az ország és király birtokába visszakерült: «. . . divina favente clementia die dominico in profesto videlicet beati Jacobi apostoli proxime praeterito circa horam sextam ejusdem diei sacra corona regni Hungariae, quae dudum ab hoc regno alienata fuit, domino nostro generoso regi et regno praetacto restituta est et existit in manibus nostris» — e szavakkal tudósítja a koronaért Fridriknél járó követség a hét szász széket.²

Ezen szomorú előzmények után a nemzet és király első kötelességének tartotta, hogy a szent koronának szigorúbb őrzéséről gondoskodjék, és így jött létre a korona őrzésére vonatkozó első törvényhozási intézkedés: *az 1464. évi 2. törvényczikk.*

«Jól tudjuk — úgymond Mátyás e törvényczikkben — tudják a főpapok és főurak, hogy a korona mi módon idegenítettett el országunktól, annak helytelen őrzete és gondviselése következtében. Elorzása miatt pótolhatatlan károkat, kimondhatatlan veszteségeket és nyugtalanságot szenvedett az ország, míg végre sok bajjal, fáradsággal és költséggel váltatott vissza ezen korona az ország közönségének pénzéből, «ex pecuniis communitatis Regni». Mi tehát az egyházi és világi uraknak és az ország rendeinek megegyezésével akarunk és tartozunk is a szent koronának illendő megtartásáról, őrzéséről, őrzetének szokott helyéről és alkalmas korona-őrző személyekről e helyen gondoskodni, nehogy — mitől Isten óvjon! — ezen korona ismét elidegeníttessék az országtól.»

¹ Mátyás királynak koronázási meghívó levele: Telekinél i. m. XI. köt. Oklevéltár 81. l. (355. sz. oklevél).

² Teleki: i. m. XI. köt. Oklevéltár 75. l. (350. sz. oklevél).

E törvényczikk — mint látjuk — csak elvi enuntiatiókat tartalmaz: hangsúlyozván a koronaörzés szükségét, kimondja, hogy a korona alkalmas koronaörzők által a szokott helyen (Visegrádon) őriztessék, a nélkül azonban, hogy megállapítaná *a koronaöröknek e hivatalra képesítő személyi tulajdonait*, kimondja továbbá azon alkotmányos elvet, hogy a koronaörzés tekintetében az intézkedési jog nem csupán a királyt egyoldalulag, hanem a királyt és nemzetet közösen illeti, s így a koronaöri méltóság betöltését az egész törvényhozás hatáskörébe utalja, a nélkül azonban, hogy megszabná *a betöltés módját*, a miből következik, hogy Telekynek azon véleménye, mely szerint ezen országgyűlés határozata az lett volna, hogy a koronának gondos őrzésére a király — az egyházi és világi nagyok s a nemesek javaslatára — alkalmas személyeket nevezzen,¹ téves, mert Mátyás király idézett végzeménye egy szóval sem említi, hogy a koronaörököt a király fogja kinevezni — az országgyűlés javaslatára.

A koronaörök személyi qualificatiójának megállapítása és a koronaöri hivatal betöltési módjának közelebbi meghatározása II. Ulászló törvényhozásának feladatául jutott, mely e feladatot akként oldotta meg, hogy Mátyás király végzeményének alkotmányos elvét az 1492. évi 3. törvényczikkben feladta. Végeztetett ugyanis ebben, hogy a király az ország koronáját az egyházi és világi nagyok kezeiből semmi okból vagy keresett szín alatt, semmi iparkodással vagy csellel ki nem veszi, hanem megengedi és tűri, hogy azt a főpapok és országnagyok régi szabadsága és szokása szerint közülök és általok egyértelműleg választandó és kirendelendő egyének őrizzék; egyszersmind Visegrád várát, mint régtől fogva a korona őrzésére kijelölt helyet, ezen koronaörök kezeihez kiszolgáltatja.

¹ Teleki: i. m. III. 365.

Hű kinyomata e törvény az ország ezen kori belviszonyainak. A királyi hatalom végelgyengülésben szenved, egykori nagyságának romjain egy féktelen olygarchia hatalmaskodása tombol, mely a köznemesség minden tekintélyének és befolyásának teljes megszüntével járt. A királyság és köznemesség alkotmányos hatalma helyébe az országnagyok absolut hatalma lépett. Innen van, hogy maga a törvény az ország koronájáról úgy beszél, mintha az csak az országnagyok kezén és így csak az országnagyoké volna és mintha azt a király csak az országnagyoktól idegeníthetné el; ennek megfelelőleg rendeli is, hogy a koronaörök csakis az egyházi és világi főrendek kebeléből, csakis az egyházi és világi főrendek által választandók, úgy hogy a köznemes koronaörre nemcsak nem választható, de még csak választó sem lehet, a mi nyílt megsértése Mátyás király decretumának, mely megszabja, hogy a koronaörök választása, a koronaörzés helye és módja iránti intézkedés az ország rendeinek megegyezésével (de pari consensu et voluntate dominorum praelatorum et baronum ac regni nostri nobilium) történjék.

Másrészt e törvényből a Miksával 1491. nov. 7-én Pozsonyban megkötött trónörökösödési szerződés folytán létrejött vagy létrejehető külviszonyok miatt támadt reactio szelleme is kiérzik. Miksa ugyanis e szerződésben — mert jól tudta, hogy a magyar király az országról és annak koronájáról önhatalmúlag nem rendelkezhetik — kikötötte, hogy e szerződést az ország minden főhivatalának és főméltóságának viselője (minden főpap, nádor, erdélyi vajda, horvát bán, temesi gróf, jacezai, szőrényi, nándorfehérvári bán, budai várkapitány, pozsonyi gróf) köteles legyen esküvel megerősíteni, de sőt — mert azt is jól tudta, hogy a magyar király hatalmát csakis az ország szent koronája övezheti a törvényszerűség nymbusával — kikötötte még azt is, hogy a koronaörök is hivatalbalépésük alkalmával kötelesek legyenek esküvel

fogadni, miszerint a szent koronát azon esetre, ha Ulászló törvényes gyermekek nélkül volna ki, senkinek kezeihez ki nem adják, hanem azt az ő vagy örökösének koronázása czéljából híven megőrzik, úgyszintén Visegrád várával csakis neki vagy örökösének hódolnak.¹ Ezzel szemben a hatalmukat feltő urak, midőn kizárólag a király személyét érintőleg oly részletességgel törvénybe iktatják, hogy az ország koronáját «de manibus dominorum praelatorum et baronum nulla *causa* vel quaesito *colore*, nulla etiam *industria* vel *arte* auferat», oly archimedesi pontot akartak maguknak biztosítani, melyből az egész szerződést kiforgathassák.

A halálos láz, mely az országot a mohácsi temetőbe vitte, már ekkor vészes lánggal ég a nemzet életereiben. Egyrészt a Miksa császárnak biztosított örökösödési igények, másrészt pedig a jogot és törvényt lábbal tipró főurak és főpapok túikapásai és féltelenségei miatt háborog az ország, mint a szélvész által felkorbácsolt tenger. Egy háborgó tenger hullámveréseinek képét mutatja az 1497. évi országgyűlés elkeseredett küzdelme, melyet a köznemesség a főrendek ellen vív, el lévén szánva — ha kell — erőszakos eszközökkel is fölvenni az élethalálharcot. Bennünket azonban, tárgyunknál fogva, e küzdelemnek csak azon része érdekel, mely a szent korona őrzése miatt foly.

A támadás heve különösen Zápolya nádor és Bakócz Tamás püspök és cancellár, mint koronaörök ellen irányult. A nemesség ugyanis nemcsak a koronájavak elsajátításának és közpénzek elsikkasztásának, hanem azon titkos törekvésnek vádjával illette a nádort, hogy fiát készül Ulászló halála esetére a trónra emelni, a mit könnyen keresztülvihet, mert

¹ Cziráky: *Disquisitio historica de modo cons. summum imp. in Hung.* című munkájának oklevéltárában közli a terjedelmes okiratot, 255—289. l.

a szent korona ő reá és az egri püspökre (Bakócz Tamásra) van bízva, ezen társát pedig megvásárolhatja; ennek folytán azt kívánta, hogy a király a szent koronát a nádor és az egri püspök kezeiből vegye ki és a köznemesség által választandó négy koronaőrre bizza; kívánta továbbá, hogy egyháziak világi és így koronaőri hivatalt se viselhessenek.

A Rákoson egybegyűlt nemesség ezen kívánatainak csak kis töredeke ment teljesedésbe, mert *a királyi rendelet* csak arról szólt, hogy a korona a nádor és az egri püspök által kiszolgáltatandó, minek folytán a két koronaőr számos nemes kíséretében Visegrádról Buda várába szállította a szent koronát;¹ arról azonban, hogy a nemesség által is választassanak a koronaőrök és az egyháziak a koronaőri hivatalból kizárásának, mélyen hallgatott.

Természetes, hogy e miatt az 1498. év tavaszán tartott országgyűlésen még hevesebb elkeseredés láza lüktetett a köznemesség soraiban. Mégis, midőn a nemesi rend a múlt évi országgyűlésen nyilvánított kívánatait megújította, a főrendek azoknak ismét csak egy részét engedték törvényerőre emelkedni, mert az 1498. évi 25. törvényczikkben csak az végeztetett, hogy ezentúl az ország szent koronáját ne főpapok, hanem csakis világi országnagyok őrizzék; ezzel tehát az 1492. évi 3. törvényczikk csak annyiban szenvedett módosítást, hogy a koronaőrök ezentúl nem a főpapok és főurak, hanem kizárólag a főurak kebeléből választandók, minden más tekintetben és így abban is, hogy a koronaőrök az egyházi és világi országnagyok által választassanak, továbbra is érvényben hagyatott.

A nemesség azon kívánsága tehát, hogy a koronaőrök választásában ő is részt vehessen, teljesen mellőztetett. Czél

¹ Fraknoi: Erdődi Bakócz Tamás. 67—69. l., a Magyar Történelmi Életrajzokban.

csak a következő országgyűlésen ért, melyen a koronaőrök száma tekintetében is döntés történt, az 1500. évi 23. törvénycikkben megállapítván, hogy az ország szent koronájának őrzésére, midőn szükség leend, mindenkor nem több, mint két hű világi úr választassék, és pedig a királyi felség, az összes egyházi és világi főrendek, és a többi országlakók által.

Az eddigi törvényhozási intézkedéseket összegezve, azon eredményre jutunk, hogy az ország szent koronája Visegrádon, és pedig a király és nemzet, tehát az egész országgyűlés által választandó két hű világi úr által őrizteték, úgy hogy a főpapság és nemesség kizárásával csak világi országnagyok viselhettek koronaőri méltóságot.

Azon körülménynek, hogy csakis főrendűek, előbb úgy egyháziak, mint világiak, később csak világiak viselheték e méltóságot, természetes következménye volt, hogy a két koronaőrnek tiszte teljesítéséhez külön egy-egy segédre, várnagyra volt szüksége, mivel a koronaőrök más hivatalt is viselvén, így Szapolyai István, a ki nádor, és Bakócz Tamás, a ki győri és választott egri püspök volt, a koronaőrzés helyén nem lakhattak.

A koronaőrzés ezen kori módjára érdekes világot vet azon eskü formulája, melyet 1493. évben Némai Kolos László az akkori koronaőrnek, Bakócz Tamásnak kezeibe tett le.¹

Ezen eskü tartalmát — elhagyva az eredeti latin szöveg hivatalos stílusának czikornyáit — egész terjedelmében ide igtatom, hogy abból a korona őrzésével járt kötelességeket megismerhessük.

Némai Kolos László, Visegrád várának kapitánya jelen írása rendében mindazoknak, kiket illet, tudtára adja, hogy miután ura, Tamás győri és választott egri püspök udvar-

¹ Révay: i. m. Schwandternél II. 458.

nokai közül őt küldötte a visegrádi várba s őt bízta meg a szent koronának őrizetével, keresztyén hitére, becsületére és emberségére fogadja, egyszersmind az élő Istenre, a boldogságos szűz Máriára és minden szentekre esküszik, hogy urához mától fogva ezen hivatalában (in hoc officio) mindenkor hű lesz, urának híven fog szolgálni, a várat s szent koronát híven fogja megőrizni és megtartani (dictumque castrum et sacram coronam fideliter custodiam et conservabo). Abban az esetben, ha urát halál vagy más szerencsétlenség érné, a várat és koronát hűségesen megőrzi ura, illetve helyette Ferencz testvére, a budai prépost számára, és a szent koronát azon helyről, a hová azt ura Szapolyay Istvánnal, az ország nádorával együtt elhelyezte, az ő híre és tudta, akarata és beleegyezése nélkül elmozdítani, és azt sem a királyi felségnek, sem a főpapoknak, sem a főuraknak, sem másoknak kiadni soha nem fogja. Ha pedig ura avagy — az említett esetekben — a prépost a várat és a koronát tőle visszakívánja, avagy őt hivatalától felmenti és helyébe mást rendel, azt minden nehézség, ellentállás és keresett szín nélkül át- illetve kiadni köteles leend: hozzátevéen azonban, hogy sem urát, sem ennek testvérét nem köteles nála, kapitánytársánál és a hozzájuk tartozóknál nagyobb számú, és így nagyobb erőt és hatalmat képviselő csapattal a várba bebocsátani, sőt urának és testvérének több szolganépét sem köteles a várba bebocsátani, mint a mennyi megállapított vagy mint a mennyivel hivatalbeli társa, a nádorispán várkapitánya rendelkezik. Azon esethen pedig, ha a hatalmasok valamelyike megszállaná a várat, köteles urának, valamint a nádorispánnak, avagy a nádor fiának, Szapolyai Jánosnak embereit, mindazonáltal egyenlő számban, és csakis oly számban, mint a mennyit a veszély idején a várórség kiteend, a vár oltalmára bebocsátani. A mi pedig ezen visegrádi várnak és koronának őrizetét illeti, e tekintetben a nádorispánnak és

fiának ép oly hűséggel és engedelmisséggel tartozik, mint urának és testvérének, és egy hajszálnyival sincs szigorúbban kötelezve ura s ennek testvére iránt, mint a nádorispán és ennek fia iránt. Mindezeknek megtartását pedig becsülete és embersége veszteségének, örökös gyalázat és hitszegés büntetésének terhe alatt urának, a püspöknek, és testvérének, a prépostnak kezeibe letett esküvel fogadja, minek hitelül és bizonyságául saját pecsétjével és nemesi czímerével megerősített jelen okmányát kiadta a visegrádi várban, 1493. esztendőben.

Eltekintve rendi alkotmányunk szellemének megfelelő azon körülménytől, hogy ily várnagy csak magyar nemes ember lehetett, a ki hűtlenségben tapasztaltatván örök gyalazzattal sújtatott, ezen esküformulából kétségtelenül kiderül, hogy úgy az egyik, mint a másik koronaőr várnagyjának hivatala, hatásköre és kötelessége egy és ugyanaz volt; miután pedig a várnak és koronának féltő gondviselése és őrzése képezte legfőbb hivatali kötelességöket, ezért uraiknak világos engedélye nélkül senkit be nem bocsáthattak a várba, még uraik cselédjeinek és háznépének sem engedhették meg a várba való bemenetelt, ha számuk meghaladta a várnagyok, a várórség és cselédség számát; ezért még veszély idején is az egyik koronaőr nagyobb számú segélycsapatot mint a másik, és a két koronaőr együttvéve nagyobb számút, mint a mennyi maga a várórség, nem küldhetett a várba, sőt ezért még a királyi hatalom parancsszavának is ellenszegülhettek — büntetlenül. Hivatalukat azonban csak addig viselhették, míg uraiknak tetszett, úgy hogy ezek kívánságára kötelesek voltak hivatalukat bármikor letenni, a várat, az abban őrzött koronát és jelvényeket kezeikhez bármikor átadni.

Ha pedig tekintetbe vesszük, hogy a várnagyok — ezen esküformula szerint — nemcsak saját uraiknak és uraik hivatal-

beli társának, hanem ezek fiainak, véreinek hűségére is kötelesek voltak esküt tenni, akkor nyilvánvalóvá lesz, hogy már e korban is nemcsak a koronaörök, hanem törvényes örököseik is felelősek voltak a szent korona és a hozzátartozó jelvények őrizetért. Valószínű, hogy ez szolgált alapul a koronaörök felelősségét szabályozó azon későbbi törvényhozási intézkedésnek, mely szerint az elhunyt koronaőr örökösei is fölmentvényt nyerjenek az országgyűléstől.

A koronaőri méltóság történeti fejlődésében a II. Ulászló törvényhozására következő egész századon át stagnálás áll be: a XVI. század nagy eseményeinek zűrzavarában egyetlen törvényes intézkedés sem történik a koronaőri méltóság tekintetében, de sőt azon körülménynél fogva, hogy szent István koronája csak annyi ideig volt a haza területén, mint a mennyit az időközi koronázások vettek igénybe, a koronának a magyar alkotmány értelmében való őrzése önként elesvén, az ide vonatkozó törvényeink tárgyaltanokká lőnek; de részint a belső kór, részint külső erőszak által elfojtott fejlődés e százada után életre keit alkotmányos és vallási viszályok súlya mint teher alatt a pálma csak annál nagyobbá, erősebbé, alkotmányunk egyik garantiájává fejlődött, nőtt az ősi intézmény. Azon lázas tevékenységről, melylyel a XVII. század törvényhozása a mulasztottak pótlásán serénykedik, a következő fejezetben van szó.

Dr. Rátvay Géza.

AZ ÉLET ÚJ ELMÉLETÉRŐL.

Félix Le Dantec, a lyoni állattudós a *Revue philosophique*-ban *Az élet elemi jelenségei* (1895. aug.), *Az élet és a halál* (1896. febr., márcz.) és *A faj vegyi kifejlődése* (1896. május)¹ címek alatt az életnek igen érdekes s egészen új elméletét adja a sejtek életének különös tanulmányozása alapján, melynek alapelvét a francia akadémia előtt is bemutatta,² s mely, noha már fővonásainak vázlata *Az élő anyag*³ című könyvecskéjében is feltalálható, a maga egészében *Az élet új elmélete*⁴ címen jelenik meg külön kötetben. Századunk hatalmas vívmányai közé kell sorolnunk ezt a mély bepillantást az élet titokzatos jelenségeinek révén, melyek alapján Le Dantec e felettebb elfogadható elméletét megalkotta.

Már *Claude Bernard* megmondotta, «hogy az összes élő testek kizárólag a kosmikus milieu-ból merített ásványi elemekből állanak», s hogy «anyag és törvényei nem különböznek az élő és élettelen testekben», hogy «a világon csak

¹ *Les phénomènes élémentaires de la Vie. — La Vie et la Mort. — L'Évolution chimique de l'Espèce.*

² C. R. Acad. sc. Décembre 1895.

³ *La matière vivante* (Encyclopédie des Aide-mémoire Léauté).

⁴ *Théorie nouvelle de la vie.* (Bibl. scient. internat. — sajtó alatt.)